

TEORETYCZNE PODSTAWY INFORMATYKI

21/10/2013

WFAiS UJ, Informatyka Stosowana
I rok studiów, I stopień

Wykład 4 – część I

2

Kombinatoryka

- Wariacje z powtórzeniami
- Permutacje
- Wariacje bez powtórzeń
- Kombinacje
- Łączenie reguł kombinatorycznych

Kombinatoryka i prawdopodobieństwo

3

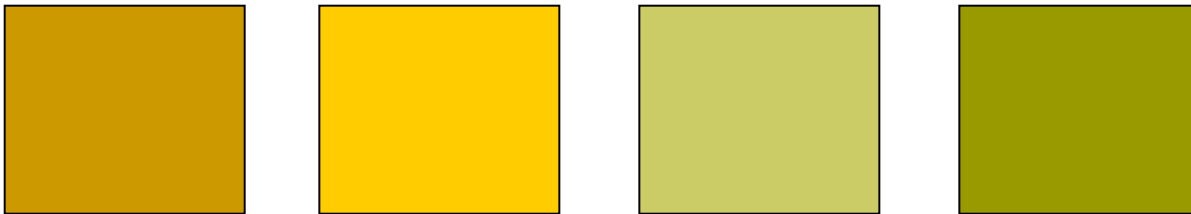
- Często spotykamy się z problemem obliczenia wartości wyrażającej prawdopodobieństwo zajścia określonych zdarzeń.
- Dziedzina matematyki zajmująca się tą tematyką to **kombinatoryka**.
- Pojęcia związane z próbami szacowania prawdopodobieństwa występowania zdarzeń definiuje **teoria prawdopodobieństwa**.

- Zaczniemy od **kombinatoryki...**

Wariacje z powtórzeniami

4

- Jednym z najprostszych, ale też najważniejszych problemów jest analiza listy elementów, z których każdemu należy przypisać jedną z wartości należących do stałego zbioru.
- Należy określić możliwą liczbę różnych przyporządkowań (wariacji z powtórzeniami) wartości do elementów.
- Przykład:
4 kwadraty, każdy można pokolorować jednym z 3 kolorów.
Ile możliwych pokolorowań? $3 \cdot 3 \cdot 3 \cdot 3 = 3^4 = 81$

Wariacje z powtórzeniami

5

- Mamy listę n -elementów. Istnieje zbiór k -wartości z których każda może być przyporządkowana do jakiegoś elementu. Przyporządkowanie jest listą n wartości (n_1, n_2, \dots, n_n) . Gdzie każda z n_1, n_2, \dots, n_n jest jedną z wartości k .
 - ▣ Istnieje k^n różnych przyporządkowań.
- Twierdzenie:
 $S(n)$: liczba możliwych sposobów przyporządkowania dowolnej z k wartości do każdego z n elementów wynosi k^n .

Wariacje z powtórzeniami

6

□ Podstawa:

Przypadek podstawowy to $n=1$. Jeżeli mamy 1 element możemy wybrać dla niego dowolną spośród k wartości. Istnieje więc k różnych przyporządkowań. Ponieważ $k^1=k$, podstawa indukcji jest prawdziwa.

□ Indukcja:

Założmy że $S(n)$ jest prawdziwe i rozważmy $S(n+1)$, określając że istnieje k^{n+1} możliwych przyporządkowań jednej z k wartości do każdego z $n+1$ elementów.

- Wiemy, że istnieje k możliwości doboru wartości dla pierwszego elementu. Zgodnie z hipotezą indukcyjną, istnieje k^n przyporządkowań wartości do pozostałych n elementów. Łączna liczba przyporządkowań wynosi $k \cdot k^n = k^{n+1}$. Cnd.

Permutacje

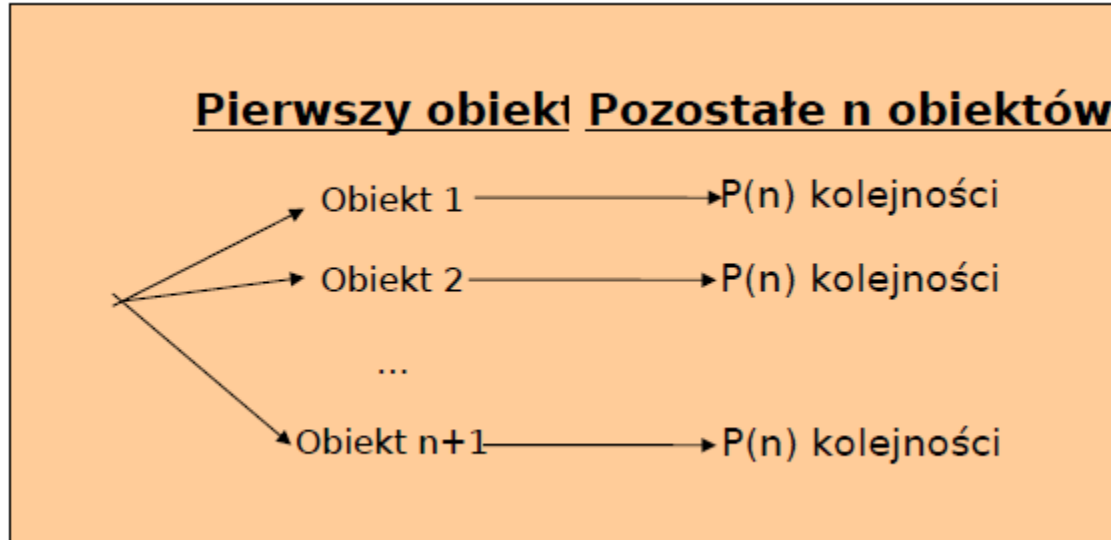
7

- Mając n różnych obiektów, na ile różnych sposobów można je ustawić w jednej linii?
 - Każde takie uporządkowanie nazywamy permutacją.
 - Liczbę permutacji n obiektów zapisujemy jako $P(n)$.

Jak obliczyć $P(n+1)$?

8

- Problem: mamy $n+1$ obiektów ($a_1, a_2, \dots, a_n, a_{n+1}$) które mają zostać ustawione.
- Ilość możliwych wyników ustawień jest $P(n+1)$

Permutacje
 $n+1$ obiektów

Jak obliczyć $P(n+1)$?

9

□ Twierdzenie:

$P(n) = n!$ dla wszystkich $n \geq 1$

□ Podstawa:

Dla $n=1$, $P(1)=1$ określa że istnieje jedna permutacja dla jednego obiektu.

□ Indukcja:

- Załóżmy że $P(n) = n!$
- Wówczas wg. naszego twierdzenia: $P(n+1)=(n+1)!$
- Rozpoczynamy od stwierdzenia że $P(n+1)=(n+1) \cdot P(n)$
- Zgodnie z hipotezą indukcyjną $P(n)=n!$, zatem $P(n+1)=(n+1) \cdot n!$
- Zatem $P(n+1)=(n+1) \cdot n! = (n+1) \cdot n \cdot (n-1) \cdot (n-2) \cdot \dots \cdot 1 = (n+1)!$, czyli nasze twierdzenie jest poprawne. Cnd.

Jak obliczyć $P(n+1)$?

10

Jednym z interesujących zastosowań wzoru na liczbę permutacji jest dowód na to że algorytmy sortujące muszą działać w czasie co najmniej proporcjonalnym do $(n \log n)$, dla n elementów do posortowania, chyba że wykorzystują jakieś specjalne własności sortowanych elementów.

Wariacje bez powtórzeń

11

- Niekiedy chcemy wybrać tylko niektóre spośród elementów zbioru i nadać im określony porządek.
- Uogólniamy opisaną poprzednio funkcję $P(n)$ reprezentującą liczbę permutacji, aby otrzymać **dwuargumentową funkcję $P(n,m)$** , którą definiujemy jako ilość możliwych sposobów wybrania **m elementów z n -elementowego zbioru**, przy czym **istotną rolę** odgrywa **kolejność wybierania elementów**, natomiast nieważne jest uporządkowanie elementów nie wybranych.
- Zatem **$P(n) = P(n,n)$** .

Wariacje bez powtórzeń

12

Przykład:

Ile istnieje sposobów utworzenia sekwencji m liter ze zbioru n liter, jeżeli żadna litera nie może występować więcej niż raz?

- Warunek aby zadanie miało sens: $n \geq m$
- Pierwszą literę możemy wybrać na n sposobów (wybieramy ze zbioru n -elementowego), drugą na $n-1$ sposobów (gdyż nie możemy wybrać tej samej litery co poprzednio), trzecia na $n-2$ sposoby, ...
- Ostatnią na $n-(m-1)$ sposobów.

Twierdzenie: $P(n,m) = n \cdot (n-1) \cdot \dots \cdot n-(m-1)$ dla wszystkich $m \leq n$

Twierdzenie: $P(n,m) = \frac{n!}{(n-m)!}$ dla wszystkich $m \leq n$

Kombinacje

13

- Kombinacja to każdy podzbiór zbioru skończonego. Kombinacja m -elementową zbioru n -elementowego A nazywa się każdy m -elementowy podzbiór zbioru A ($0 \leq m \leq n$). Używa się terminu „kombinacja z n elementów po m elementach” lub wręcz „kombinacja z n po m ”.
- Taką funkcję zapisujemy jako:

$$\binom{n}{m} = \frac{P(n,m)}{P(m)} = \frac{n!}{(n-m)! \cdot m!}$$

Wyznaczanie liczby kombinacji

14

Podstawa: $\binom{n}{0} = 1$ dla dowolnego $n \geq 1$.

Oznacza to że istnieje tylko jeden sposób wybrania **zero** elementów ze zbioru n -elementowego – wybranie niczego.

Także $\binom{n}{n} = 1$, ponieważ jedynym sposobem wybrania n -elementów ze zbioru n -elementowego jest wybranie ich wszystkich.

Indukcja: Jeśli $0 < m < n$, to $\binom{n}{m} = \binom{n-1}{m} + \binom{n-1}{m-1}$.

Oznacza to, że jeżeli chcemy wybrać m elementów ze zbioru n -elementowego, możemy albo:

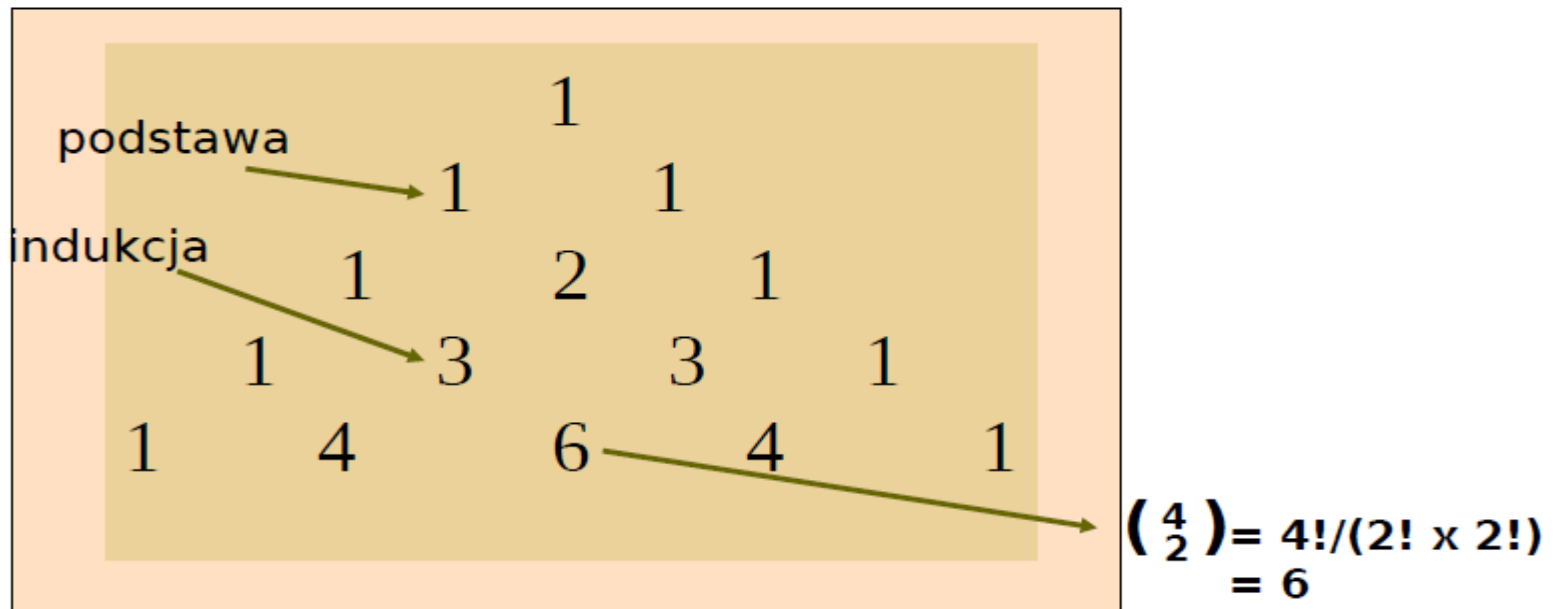
- nie wybrać pierwszego elementu, po czym wybrać m elementów z pozostałych $n-1$ elementów. Taką liczbę możliwości wyraża $\binom{n-1}{m}$.
- wybrać pierwszy element, po czym wybrać $m-1$ elementów z pozostałych $n-1$ elementów. Taką liczbę możliwości wyraża $\binom{n-1}{m-1}$.

Trójkąt Pascala

15

- Rekurencję przy obliczaniu liczby kombinacji często ilustruje się przy pomocy trójkąta Pascala.

$\binom{n}{m}$ = $(m+1)$ liczba w $(n+1)$ wierszu

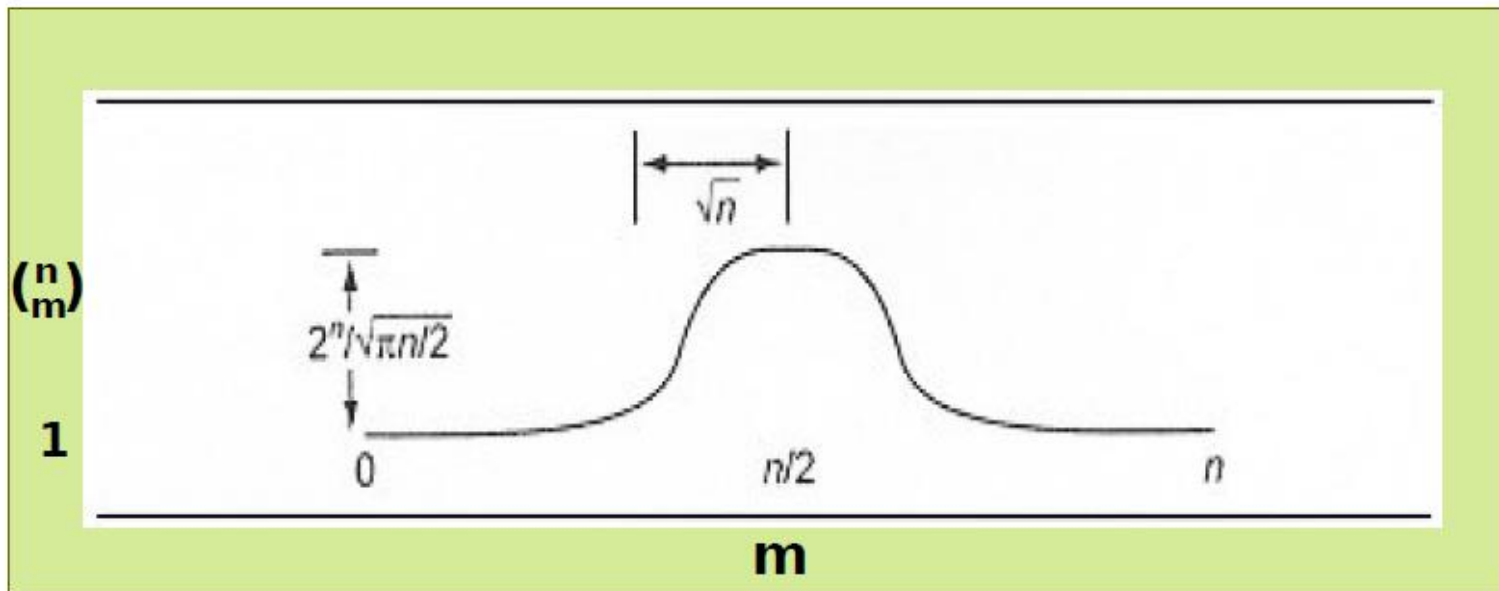
Interesujące własności funkcji $\binom{n}{m}$

16

- To są również współczynniki rozkładu dwuwyrzowego wielomianu (dwumianu) $(x+y)^n$

■ $\sum_{m=0}^n \binom{n}{m} = 2^n$

■ Wykres funkcji $\binom{n}{m}$ dla stałej dużej wartości n :

Łączenie reguł kombinatorycznych

17

- Typowy problem kombinatoryczny wymaga **łączenia przedstawionych reguł** (cegiełek) w bardziej skomplikowane struktury.
- Techniki których używamy to:
 - ▣ prowadzenie obliczeń jako **sekwencji wyborów**;
 - ▣ prowadzenie obliczeń jako **różnicy** innych obliczeń (np. wszystkich wyborów – nieprawidłowych wyborów);
 - ▣ prowadzenie obliczeń jako **sumy rozwiązań** dla podzypadków które są wzajemnie rozłączne.

Wykład 4 – część II

18

Prawdopodobieństwo i algorytmy probabilistyczne

- Co to jest teoria prawdopodobieństwa
- Podstawowe pojęcia:
 - ▣ reguła sum, reguła iloczynów
 - ▣ prawdopodobieństwa warunkowe
- Przykład z kartami
- Analiza probabilistyczna
- Liczby losowe, generatory liczb losowych
- Algorytmy wykorzystujące prawdopodobieństwo
 - ▣ Czy pudełko jest wadliwe?
 - ▣ Czy liczba N jest liczbą pierwszą?

Teoria prawdopodobieństwa

19

- Teoria prawdopodobieństwa, szeroko stosowana we współczesnej nauce, ma również wiele zastosowań w informatyce, np.:
 - szacowanie czasu działania programów dla przypadków ze średnimi, czyli typowymi danymi wejściowymi,
 - wykorzystanie do projektowania algorytmów „podejmujących decyzje” w niepewnych sytuacjach, np. najlepsza możliwa diagnoza medyczna na podstawie dostępnej informacji,
 - algorytmy typu Monte Carlo,
 - różnego rodzaju symulatory procesów,
 - prawie zawsze „prawdziwe” rozwiązania.

Podstawowe pojęcia

20

Przestrzeń probabilistyczna W :

- Skończony zbiór punktów, z których każdy reprezentuje jeden z możliwych wyników doświadczenia. Każdy punkt x jest związany z taką nieujemną liczbą rzeczywistą zwaną prawdopodobieństwem x , że suma prawdopodobieństw wszystkich punktów wynosi 1. Istnieje także pojęcie nieskończonych przestrzeni probabilistycznych ale nie mają one większego zastosowania w informatyce.

Zdarzenie E :

- Podzbiór punktów w przestrzeni probabilistycznej. Prawdopodobieństwo zdarzenia, $P(E)$, jest sumą prawdopodobieństw punktów należących do tego zdarzenia.

Dopełnienie zdarzenia E czyli \bar{E} :

- Zbiór punktów przestrzeni probabilistycznej które nie należą do zdarzenia E . $P(E) + P(\bar{E}) = 1$.

Prawdopodobieństwo warunkowe

21

- Prawdopodobieństwem warunkowym zajścia zdarzenia F pod warunkiem zajścia zdarzenia E , gdzie $P(E) > 0$ nazywamy liczbę:
$$P(F|E) = P(E \cap F) / P(E).$$
- Jest to iloraz prawdopodobieństwa części wspólnej zdarzeń E, F i prawdopodobieństwa zdarzenia E .
- Zdarzenia E, F nazywamy niezależnymi jeśli zachodzi:
$$P(E \cap F) = P(E) \cdot P(F)$$
- W przeciwnym wypadku zdarzenia są zależne.
- Dla zdarzeń niezależnych E, F zachodzi:
$$P(F|E) = P(F)$$

Przykłady

22

Zdarzenia niezależne:

- Rzucamy dwoma kostkami, wyrzucenie liczby „1” na pierwszej kostce (zdarzenie E) nie wpływa na możliwość pojawienia się liczby „1” na drugiej kostce (zdarzenie F). $P(F|E) = P(F)$

Zdarzenia zależne:

- Ciągniemy dwa razy kartę z talii kart. Wyciągnięcie jako pierwszej karty asa (zdarzenie E), wpływa na możliwość wyciągnięcia jako drugiej karty asa (zdarzenie F). $P(F|E) \neq P(F)$.

W niektórych sytuacjach liczenie prawdopodobieństw jest łatwiejsze jeżeli podzielimy przestrzeń probabilistyczna na rozdzielne obszary R_1, R_2, \dots, R_k . Wówczas $P(E) = \sum_{i=1}^k P(E|R_i)P(R_i)$.

Przykład z kartami

23

- Ciągniemy dwie karty z talii 52 kart. Liczba możliwych wyników tego doświadczenia (czyli wariacji bez powtórzeń) wynosi $|W| = 52 * 51 = 2652$.
- Oznaczmy poprzez E zdarzenie polegające na wyciągnięciu jako pierwszej karty As'a.
 $|E| = 4 * 51 = 204$.
 $P(E) = |E|/|W| = 204/2652 = 1/13$.
- Prawdopodobieństwo wyciągnięcia As'a jako drugiej karty, (zdarzenie F), jeżeli pierwsza wyciągnięta karta to był As jest
 - ▣ $P(F|E) = P(E \cap F) / P(E) = 4 \cdot 3 / 204 = 1/17$.
- **$P(E \cap F) = P(E) \cdot P(F|E) = 1/13 \cdot 1/17 = 1/221$.**

Przykład z kartami

24

- Podzielmy przestrzeń na dwa obszary:
 - R_1 - pierwszą kartą jest As, $|R_1| = 4 \cdot 51 = 204$.
 - R_2 - pierwszą kartą nie jest As, $|R_2| = 2652 - 204 = 2448$.
 - $P(E \cap F) = P((E \cap F)|R_1) \cdot P(R_1) + P((E \cap F)|R_2) \cdot P(R_2)$
 - $P(E \cap F | R_2) = 0$
 - $P(E \cap F | R_1) = 4 \cdot \frac{3}{4} \cdot 51 = 1/17$
 - $P(R_1) = 204 / 2652 = 1/13$
 - **$P(E \cap F) = P((E \cap F)|R_1) \cdot P(R_1) + P((E \cap F)|R_2) \cdot P(R_2)$**
 $= 1/17 \cdot 1/13 + 0 \cdot P(R_2)$
 $= 1/221$.

- Gdybyśmy po wyciągnięciu pierwszej karty zwracali ją z powrotem do talii, to mielibyśmy $P(F|E) = P(F) = 1/13$ (zdarzenia niezależne).
 - Wówczas $P(E) \cdot P(F|E) = 1/13 \cdot 1/13 = 1/169$.

Reguły związane z wieloma zdarzeniami

25

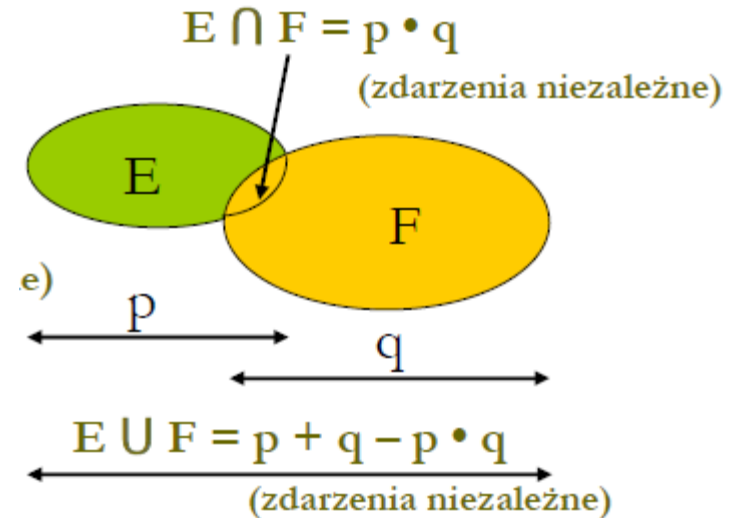
Oznaczmy: $P(E) = p$, $P(F) = q$.

Wówczas:

$$\max(0, (p+q-1)) \leq P(E \cap F) \leq \min(p, q)$$

$$P(E \cup F) = p + q - P(E \cap F)$$

$$P(E \cup F) = p + q - p \cdot q \text{ (zdarzenia niezależne)}$$

W zastosowaniach czasem akceptujemy że nie możemy wyznaczyć dokładnie prawdopodobieństw oraz zależności między zdarzeniami. Potrafimy tylko wskazać sytuacje najmniej lub najbardziej prawdopodobne.

Zastosowanie: różnego typu diagnostyka

Oczekiwane wartości obliczeń i analiza probabilistyczna

26

- Przypuśćmy, że mamy pewną funkcję określoną na przestrzeni probabilistycznej $f(x)$. Wartość oczekiwana tej funkcji po wszystkich punktach przestrzeni

$$E(f) = \sum f(x) P(x)$$

- Mamy tablicę n liczb całkowitych, sprawdzamy czy jakaś liczba całkowita „ x ” jest elementem tej tablicy. Algorytm przegląda całą tablicę, po napotkaniu

$A[i] = x$ kończy działanie.

- Jeżeli $A[0] = x$ to algorytm $O(1)$
 - Jeżeli $A[n-1] = x$ to algorytm $O(n)$
- $E(f) = \sum_{i=0}^{n-1} (ci + d) \cdot (1/n) = c \cdot (n-1) / 2 + d$
 - $E(f) \sim c \cdot n/2$ dla dużego n

1	$A[0]$
8	
7	
5	
3	
4	$A[i]$
8	
9	
7	$A[n-1]$

Algorytmy wykorzystujące prawdopodobieństwo

27

- Jest bardzo wiele różnych typów algorytmów wykorzystujących prawdopodobieństwo.
- Jeden z nich to tzw. **algorytmy Monte-Carlo** które wykorzystują liczby losowe do zwracania albo wyniku pożądanego („prawda”), albo żadnego („nie wiem”).
 - Wykonując algorytm **stałą** liczbę razy, możemy rozwiązać problem, dochodząc do wniosku, że jeśli żadne z tych powtórzeń nie doprowadziło nas do odpowiedzi „prawda”, to odpowiedzią jest „fałsz”.
 - Odpowiednio dobierając liczbę powtórzeń, możemy dostosować prawdopodobieństwo niepoprawnego wniosku „fałsz” do tak niskiego poziomu, jak w danym przypadku uznamy za konieczne.
 - **Nigdy** jednak nie osiągniemy prawdopodobieństwa popełnienia błędu na poziomie **zero**.

Co to są liczby losowe?

28

- Mówimy, że wyniki pewnych doświadczeń są **losowe**, co oznacza że wszystkie możliwe **wyniki są równie prawdopodobne**.
- Przykładowo, jeżeli rzucamy normalną (prawkidlową) kostką do gry to zakładamy że nie ma możliwości fizycznego kontrolowania wyniku tego rzutu w taki sposób aby jeden wynik był bardziej prawdopodobny od drugiego.
- Podobnie zakładamy że mając uczciwie potasowaną talie kart nie możemy wpłynąć na wynik - prawdopodobieństwo otrzymania w rozdaniu każdej karty jest identyczne.

Generatory liczby losowych?

29

- Wszystkie generowane przez komputer losowe sekwencje są wynikiem działania specjalnego rodzaju algorytmu zwanego generatorem liczb losowych (ang. random number generator).
- Przykład prostego generatora który całkiem dobrze sprawdza się w praktyce to tzw. “liniowy generator kongurencyjny”.
 - Wyznaczamy stałe $a \geq 2$, $b \geq 1$, $x_0 \geq 0$ oraz współczynnik $m > \max(a, b, x_0)$. Możemy teraz wygenerować sekwencje liczb x_1, x_2, \dots za pomocą wzoru:

$$x_{n+1} = (a x_n + b) \bmod(m)$$

- Dla właściwych wartości stałych a, b, m oraz x_0 , sekwencja wynikowa będzie wyglądała na losową, mimo że została ona wygenerowana przy użyciu konkretnego algorytmu i na podstawie “jądra” x_0 .
- Dla szeregu zastosowań istotna jest odtwarzalność sekwencji liczb losowych.

Algorytmy wykorzystujące prawdopodobieństwo

30

- Mamy pudełko w którym jest n -procesorów, nie mamy pewności czy zostały przetestowane przez producenta. Zakładamy że prawdopodobieństwo że procesor jest wadliwy (w nieprzetestowanym pudełku) jest 0.10 .
- **Co możemy zrobić aby potwierdzić czy pudełko jest dobre?**
 - przejrzeć wszystkie procesory \rightarrow algorytm $O(n)$
 - losowo wybrać k procesorów do sprawdzenia \rightarrow algorytm $O(1)$
 - błąd polegałby na uznaniu że pudełko dobre (przetestowane) jeżeli nie było takie.
- Losujemy $k=131$ procesorów.
Jeżeli procesor jest dobry odpowiadamy „nie wiem”. Prawdopodobieństwo że „nie wiem” dla każdego z k -procesorów $(0.9)^k = (0.9)^{131} = 10^{-6}$.
 10^{-6} to jest prawdopodobieństwo że pudełko uznamy za dobre choć nie było testowane przez producenta.
Za cenę błędu $= 10^{-6}$, zamieniliśmy algorytm z $O(n)$ na $O(1)$.
Możemy regulować wielkość błędu/czas działania algorytmu zmieniając k .

„ Czy liczba N jest liczbą pierwszą ?”

31

- W połowie lat 70-tych odkryto **dwa bardzo eleganckie probabilistyczne algorytmy** sprawdzające, czy liczba jest pierwsza. Były one jednymi z pierwszych rozwiązań probabilistycznych dla trudnych problemów algorytmicznych. Wywołały fale badań które doprowadziły do probabilistycznych rozwiązań wielu innych problemów.
- Oba algorytmy wykonują się w czasie wielomianowym (niskiego stopnia), zależnym od liczby cyfr w danej liczbie N (czyli **$O(\log N)$**).
- Oba algorytmy są oparte na losowym szukaniu pewnych rodzajów potwierdzeń lub **świadcstw złożoności** liczby N .
- Po znalezieniu takiego świadectwa algorytm może się bezpiecznie zatrzymać z odpowiedzią **„nie, N nie jest liczbą pierwszą”**, ponieważ istnieje bezdyskusyjny dowód że N jest liczbą złożoną.
- Poszukiwanie musi być przeprowadzone w taki sposób aby w pewnym rozsądnym czasie algorytm mógł przerwać szukanie odpowiadając, że N jest liczbą pierwszą z bardzo małą szansą omyłki.
- Trzeba zatem znaleźć dająca się **szybko sprawdzać** definicje świadectwa złożoności.

„ Czy liczba N jest liczbą pierwszą ?”

32

Świadectwa złożoności

33

- Każda liczba parzysta poza 2 to jest złożona
- Jeżeli suma cyfr liczby jest podzielna przez 3 to liczba jest złożona (iteracyjny prosty algorytm liniowo zależny od liczby cyfr)
- Test pierwszości Fermata:
 - jeśli n jest liczbą pierwszą oraz k jest dowolna liczba całkowita ($1, n-1$), to $kn-1 \equiv 1 \pmod{n}$.
 - natomiast jeśli n jest liczbą złożoną (z wyjątkiem kilku złych liczb złożonych – liczb Carmichael’a) oraz jeśli k wybierzemy losowo z przedziału ($1, n-1$) to prawdopodobieństwo tego że $kn-1 \not\equiv 1 \pmod{n}$ jest mniejsze niż $\frac{1}{2}$.
 - Zatem liczby złożone (poza liczbami Carmichael’a) spełniają warunek testu dla danego k z prawdopodobieństwem nie mniejszym niż $\frac{1}{2}$.
- Test pierwszości Solovay-Strassena:
 - jeśli k i n nie mają wspólnych dzielników (co by było świadectwem złożoności) policz:
 $X = k(n-1)/2 \pmod{n}$, $Y = Js(n,k)$ (symbol Jacobiego),
jeśli $X \neq Y$ to k jest świadectwem złożoności liczby n .
 - dla tego testu nie ma ‘złych’ liczb złożonych.

Podsumowanie

34

- **Przestrzeń probabilistyczna** składa się z punktów z których każdy reprezentuje wynik jakiegoś doświadczenia. Każdy punkt x związany jest z nieujemną liczbą zwaną prawdopodobieństwem punktu x . Suma prawdopodobieństw wszystkich punktów składających się na przestrzeń probabilistyczna wynosi 1.
- **Zdarzenie** jest podzbiorem punktów z przestrzeni probabilistycznej. Prawdopodobieństwo zdarzenia jest sumą prawdopodobieństw należących do niego punktów. Prawdopodobieństwo każdego zdarzenia mieści się w przedziale od 0 do 1.

Podsumowanie

35

- **Reguła sum** określa, że prawdopodobieństwo tego, że zajdzie jedno z dwóch zdarzeń E lub F jest większe lub równe większemu z prawdopodobieństw obu zdarzeń, ale nie większa niż suma tych prawdopodobieństw.
- **Reguła iloczynów** określa, że prawdopodobieństwo tego, że wynikiem pewnego doświadczenia będą dwa zdarzenia E i F , jest nie większe niż mniejsze z prawdopodobieństw obu zdarzeń.
- Wykonując **algorytm Monte Carlo** stałą liczbę razy, możemy rozwiązać problem, dochodząc do wniosku, że jeśli żadne z tych powtórzeń nie doprowadziło nas do odpowiedzi „prawda”, to odpowiedzią jest „fałsz”.